

Людний — людяний, авторитарний — авторитетний, мимохідь — михіть, фамільний — фамільярний, чудесний — чудний, уява — уявлення, привітальний — привітний, визначальний — визначний, таємний — тасмичий, розбещений — розпещений, дефективний — дефектний, рідкий — рідкісний, глуз — глузд, гармонійний — гармонічний, вирішальний — рішучий, ослаблювати — услаблювати, настійливий — настійний, ефективний — ефектний, дружний — дружній.

Д о в і д к а : гуманний, дивний, безцеремонний, фантазія, образ, багатолюдний, розум, ненормальний, смішний, смисл, владний, основний, вітальний, завзятий, доцільний, корисний, дійовий, результативний, глузування, впливовий, обмовляти, підпільний, морально зіпсований, побіжно, злагоджений, милозвучний, істотний, зіпсований, видатний, співзвучний, рівномірний, доброзичливий, прихильний, одностайний, непохитний, невідкладний, неповноцінний, панібратський, возвеличувати, секретний, найважливіший, головний, вражаючий, доброзичливий, згуртований, сміливий, енергійний, доброзичливий, добрий, недисциплінований, розріджений, несвідомо, наполегливий, прекрасний, широкий, неслухняний, мимоволі, вередливий, родовий, незрозумілий, ганьбити, загадковий, незвичайний.

Вправа 52. Поясніть відмінності між наведеними паронімами. Складіть речення з кожним з них.

Асортимент — сортимент, барва — фарба, вдача — удача, видатний — відомий, виняток — виключення, дійовий — діяльний, допускати — припускати, задача — завдання, запитання — питання, засвоювати — освоювати, збірка — збірник — зібрання

Вправа 53. Як правильно сказати?

Комісія *авторитарна* чи *авторитетна*? Внески *акціонерні* чи *акціонерські*? Операції *банкові* чи *банківські*? Передача землі *безплатна* чи *безоплатна*? Відношення між людьми чи *відносини* між людьми? Право *виборче* чи *виборче*? *Виголошувати* чи *проголошувати* промову? *Виключати* чи *вимикати* двигун? *Відзначати* чи *зазначати* у промові? Думка *громадська* чи *громадянська*? *Декваліфікація* чи *дискваліфікація* інженера? Дільниця *виборна* чи *виборча*? *Здатна* чи *здібна* до навчання? *Показник* чи *показчик* успіхів? *Виборча ділянка* чи *дільниця*? День *відкритих* чи *відчинених* дверей?

Вправа 54. Усуньте помилки, допущені в результаті змішування паронімів.

1. З кінця XIX століття у канадському місті Вінніпезі почали селитися українські емігранти-робітники. 2. Військові навчальні заклади існують у всіх розвинутих країнах світу. 3. Екологічна служба ДАІ може швидко визначити ступінь забруднення повітря в різних районах столиці. 4. Абоненти телефонної станції отримали інформацію про нові тарифи. 5. З нагоди ювілею Правденкові Віталію Григоровичу вручили вітальну адресу. 6. В архіві

інституту зібрано 86 тисяч фотонегативів пам'ятників архітектури. 7. Значна увага в роботі зі школярами повинна наділятися професійною орієнтацією. 8. Керівництво залізниці постійно контролює використання рухливого складу. 9. На річному вокзалі після ремонту відкрито 2 кафе та їдальню. 10. Конфіскація майна може бути застосована винятково за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. 11. Я завжди вважав твого брата тактичною і винахідницькою людиною.

Вправа 55. Визначте правильність уживання виділених слів.

1. Встановлення газових лічильників стимулює *економічне* витрачання газу. 2. Наявність акції у власника дає право на управління *акціонерним* товариством. 3. На Київщині 1 лютого вдень утримаються складні погодні умови: часом сніг, налипання мокрого снігу, хуртовини, на дорогах *ожеледь*. 4. Працівникові, який дістав виробничу травму, встановлено 45% втрати *професійної* працездатності. 5. Лавровим вінком стародавні греки і римляни нагороджували переможців в Олімпійських змаганнях, видатних *військових* і політичних діячів. 6. Помешкання на території парків — *пам'яток* садово-паркового мистецтва не можуть бути приватною власністю. 7. Твори Артура Хейлі приваблюють насамперед професійною ерудованістю. 8. У доповідях йшлося про те, що *стан* формування страхового ринку не відповідає інтересам України. 9. Міжнародне право є незамінним інструментом організації міжнародних економічних *відношень*.

Вправа 56. Розкрийте дужки, вибираючи потрібне слово. Свій вибір обґрунтуйте.

1. У пересувній гуртовій (*торговій, торговельній*) мережі ярлики цін (*показники, показчики*) цін обов'язково підписуються працівниками, відповідальними за формування встановлення цін, і завіряються (*печаткою, печаттю*) суб'єкта господарювання із зазначенням дати. 2. Продавець розповів про правила і умови (*ефектного, ефективного*) використання кухонного комбайна. 3. Ця земельна (*дільниця, ділянка*) була передана у власність громадянинові Пилипенку М. В. для ведення (*особистого, особового*) підсобного господарства. 4. Лікарі мають визначити (*ступінь, ступінь*) і вид отруєння. 5. Керівникам і (*заступникам, замісникам*) керівників державних підприємств, установ та організацій забороняється безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю. 6. Порядок утворення (*виборного, виборчого*) округу визначається законами про вибори до відповідних Рад. 7. Жителі Мюнхена люблять пішохідну зону, створену в центрі міста, цей досвід став у (*нагоді, пригоді*) іншим містам ФРН. 8. Номер, ім'я і тоннажність траулера занесено до більшості (*ресстрів, реєстрів*) світу. 9. До (*ресстру, реєстру*) словника не входять стилістично знижені слова. 10. Окремі вірші Івана Франка мають по кілька (*музикальних, музичних*) інтерпретацій.

рок). Функціональними особливостями різняться синоніми нейтрального слова *індик*: слово *дундук* є розмовним, *гіндик* і *трухан* належать до діалектної лексики. У синонімічному ряду із значенням «іти вперед, напіраючи на кого-небудь, штовхаючи інших» нейтральні слова *лізти*, *пхатися* об'єднуються з фамільярним *пертися*.

Синонімічний ряд можуть утворювати слова і словосполучення, наприклад: *лікарняний листок* — *листок непрацездатності* — *бюлетень*; *двоюрідний* — *у перших* — *стриєчний* (діал.); *навколишнє середовище* — *довкілля*, *мер* — *голова міськради*.

На семантико-стилістичні особливості синонімів обов'язково зважають при їхньому використанні. Слова, що вирізняються відтінком розмовності, уживаються лише в невимушеному розмовному мовленні. У текстах офіційно-ділового та наукового стилю повинні використовуватися ті слова, які забезпечують нейтральність викладу і допомагають найточніше висловити думку. Наявність синонімів допомагає урізноманітнити мовлення, уникнути повторів слів, найточніше висловити думки і почуття.

***

Вправа 59. Визначте розряди поданих пари синонімів (абсолютні — відносні) і складіть з ними речення.

Жити — мешкати, байдужість — індиферентність, розуміти — осягати — метикувати, батьківщина — вітчизна, півень — когут, пейзаж — краєвид — ландшафт, вражати — дивувати — приголомшувати, їсти — тріскати.

Вправа 60. Визначте сферу функціонування поданих синонімів.

Дескриптивний — описовий, усюди — скрізь, бібліотека — книгозбірня, горизонт — обрій, гарний — фінний, синець — фінгал, відсоток — процент, імунітет — несприйнятливність; зустріч — стріча — побачення — рандеву, спіткання, зобачення; автомобіль — автомашина — машина — авто — чортопхайка, де-юре — формально — на папері — юридично.

Вправа 61. Складіть речення з поданими синонімами. Відзначте їхні відмінності у відтінках значення та стилістичні особливості.

Безумовний — безоглядний — беззастережний, інструкція — пам'ятка, гарантія — запевнення — запука, ажітаж — гарячка — лихоманка — бум, бракороб — халтурник — партач, ознаки — симптоми, інцидент — пригода — випадок, капелюх — бриль.

Вправа 62. Доберіть синоніми до поданих слів. Визначте функціонально-стилістичну характеристику синонімів.

Аналізувати, дохідний, авторитет, безкультур'я, етнографія, залюбки, керування, жбурляти, звітувати, пособляти, осатанілий, поцупити, авіатор.

же важливе повідомлення. 6. Лікар одразу ж видала пацієнтові довідку. 7. Прошу вас, Олександр Петрович, ще попрацювати над цим тезисом. 8. Тбілісі відомий ще з 4 ст. н. е. 9. Механічні годинники не бояться впливів високих температур. 10. Ці два тополі біля криниці завжди нагадували мені суворих вартових. 11. Який же ти забіяка, Андрій. 12. У Марійки знову якийсь недуг, здається, цього разу вона підхопила сильну нежить. 13. Оля, купи мені, будь ласка, 5 кілограм баклажан і 1 кілограм часника. 14. ДАІ розшукало кілька викрадених автомобілів.

ПРИКМЕТНИК

§22. Уживання деяких форм прикметників

Повні та короткі форми прикметників

За типом закінчення у сучасній українській мові розрізняють повні (відмінювані) і короткі (невідмінювані) форми прикметників.

Звичайною для української мови є **повна форма** прикметників: *високий, синій, чудова, зелена, глибоке, чорне, розумні, ясні*. Повні прикметники мають два різновиди — **стягнений** і **нестягнений**. Нестягнені варіанти (як паралельні до стягнених) можливі тільки у називному і знахідному відмінках однини прикметників жіночого і середнього роду (*висока — високая, глибоку — глибокую, ясне — яснее, далеко — далекее*), а також у називному і знахідному відмінках множини (*сильні — сильніі, веселі — веселіі*).

Повні прикметники (за наявності варіантів — у стягненій формі) належать до стилістично нейтральних форм, які використовуються без будь-яких функціональних обмежень. Нестягнені варіанти повних прикметників використовуються переважно у фольклорі і в поезії (для стилізації під усну народну творчість):

Ой і зійди, зійди

Ти, зіронько вечірня,

Ой виїди, виїди,

Дівчинонько моя вірняя! (Нар. пісня)

Сріблясті потоки із місяця ллються,

Сріблястії звуки з-під лютні несуться. (А. Кримський)

Окремі повні прикметники чоловічого роду в називному — знахідному відмінках однини утворюють короткі (з нульовим закінченням) форми: *вартий — варт, винний — винен, годний — годен, дрібний — дрібен, живий — жив, здоровий — здоров, ладний — ладен, певний — певен, повний — повен, потрібний — потрібен, правий — прав, радий — рад, срібний — срібен, ясний — ясен*. Сферою використання коротких прикметників є фольклор, розмовне мовлення, поезія:

*Ой славен козак да старий Павло
Хвалився конем перед королем...* (Нар. пісня)

*Чом, Дунає, став ти мутен,
Став ти мутен, каламутен?* (П. Куліш)

*Благословен останній альпініст,
Що буде вгору дертися по скелі!* (Л. Костенко)

Варіанти відмінкових форм прикметників

Прикметники чоловічого і середнього роду в місцевому відмінку однини мають паралельні форми: *на нижньому* — *на нижнім*, *на останньому* — *на останнім*, *на безкрайому* — *на безкраім*. Стилiстично форми не диференціюються, використовуються у всіх стилях. Частіше вживається форма *на-ому*. Прикметники із закінченням *-ім* (*-їм*) активно функціонують у поетичних творах:

*Поїзд мене забере: крізь причинені двері,
не зупиняючись, тихо мене забере,
і в вагоні легкім, як Андріївська церква Растреллі,
ми поїдем в диму зеленавім печерських дерев.* (І. Малкович)

*Там Сварог схилився над стернями,
вкута в голову туманами
і ворушить тихо віями,
як лісами в білім інею.* (Т. Осьмачка)

***

Вправа 161. До наведених форм прикметників доберіть можливі варіанти, визначте стилістичні особливості паралельних форм.

Золотая, дерев'яне, прав, вогка, радий, гонориста, зелений, чорная, блакитний, благословенний, головнее, голомовний, гордий, спокійную, надійною, (у) чудовому (краї), грізне, солодка, повен, ясний, скромну, ладен, сміливий, небезпечним, (на) відкритім (місці), орлиний.

Вправа 162. Вкажіть форми прикметників, які можуть мати варіанти. Визначте сферу функціонування кожної з варіантних форм.

1. Вечірнє сонце, дякую за день! Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений Едем і за волошку в житі золотому. 2. Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня, вечірню в попелі жаринку, шляхетну інохідь коня. 3. Поетам всіх віків була потрібна Муза. А жінці хто потрібен, якщо вона — поет? 4. В старім гнізді танцюють лелечатка. 5. Стоїть над нами

Всесвіт у зоряній кольчужі, і повен місяць сходить над нами, ніби щит. 6. Як що не можна вітер змалювати, прозорий вітер на ясному тлі, — змалюй дуби могутні і крилаті, котрі од вітру гнутья до землі. 7. Блажен той муж, воістину блажен, котрий не був ні блазнем, ні вужем. 8. Демократія тим і добра, що при демократії не держава руйнує людину, а людина буде державу. 9. Рим переміг Грецію мілітарно, але вона підкорила культурою, продовживши себе в античному інваріанті і подарувавши йому історичне безсмертя. (З творів Л. Костенко)

§23. Ступені порівняння прикметників

В українській мові розрізняють два ступені порівняння прикметників — вищий і найвищий, які можуть виражатися простими (синтетичними) і складеними (аналітичними) формами. Ступені порівняння властиві тільки якісним прикметникам.

Вищий ступінь порівняння

1. Проста форма вищого ступеня порівняння утворюється додаванням суфіксів *-іш-*, *-иш-* до основи чи кореня звичайного ступеня прикметника: *надійний* — *надійніший*, *могутній* — *могутніший*, *тонкий* — *тонкіший*, *довгий* — *довгіший*. Кілька прикметників утворюють просту форму вищого ступеня порівняння суплетивно (від іншої основи): *поганий* — *гірший*, *гарний* — *кращий*, *великий* — *більший*, *малий* — *менший*.

2. Окремі прикметники утворюють паралельні форми вищого ступеня порівняння: *грубий* — *грубіший*, *здоровий* — *здоровіший*, *швидкий* — *швидкіший*, *тонкий* — *тонкіший*. Деякі з паралельних форм різняться відтінками значення, вужчою або ширшою сполучуваністю, наприклад: *гірший* (досвід, доля) — *гіркіший* (перець), *гладкий* (предмет) — *гладкіший* (чоловік, людина), *молодий* (вік, посада) — *молодіший* (вік), *рідкий* (випадок, можливість) — *рідкіший* (гребінь, сітка), *старий* (вік, положення) — *старіший* (вік), *товстий* (предмет, людина) — *товстіший* (чоловік, людина).

3. У розмовному мовленні і художніх творах прикметники вищого ступеня порівняння іноді вживаються в усеченій формі: *А сонце, як і літом, радісно-блискуче, а небо — ще синіш* (Н. Романенко-Ткаченко); *Кохаючи Валентина Леся все ж бачила, що Валентин удвічі безпорадніш навіть нещасніш за неї, вона вже бачила, нарешті, що він може тільки стояти їй на перешкоді* (М. Хвильовий).

4. Складена форма вищого ступеня порівняння утворюється поєднанням слів *більш*, *менш* і звичайної форми якісних прикметників: *більш дошкульний*, *менш важливий*, *менш вередливий*. Для деяких прикметників складена форма

вищого ступеня (як і найвищого) є єдино можливою: *більш винний, менш радий, більш роботящий, менш завидючий, менш вартий* і под.

5. У російській мові форми вищого ступеня порівняння вживаються у поєднанні з родовим відмінком іменника (*день длиннее ночи*) або зі сполучником *чем* (*Эта книга интереснее, чем та*). В українській мові нормі відповідає вживання вищого ступеня порівняння прикметника з прийменниками *від, за, порівняно з, проти* або зі сполучниками *ніж, як*: *Від ясних днів ще спокійніші ночі,— На синій стрісі срібний черногуз...* (П. Филипович); *І дівчата українські які бойові були! Навіть за хлопців міцніші! Не будь же гірша за них, Марто!* (В. Підмогильний); — *Ви молодші, ніж я.— А ви сильніші від мене, вас і довбнею не діб'є* (Б. Лепкий); *Нема вже на світі нічого гіршого, як люта свекруха* (Н. Кобринська); *Дисципліна у класі порівняно з минулим роком стала крацюю; Проти 8-Б класу ми набагато серйозніші*.

Найуживанішими є стилістично нейтральні конструкції з прийменником *від* і сполучником *ніж*. Рідше вживаються конструкції зі сполучником *як*, що теж визначаються стилістичною нейтральністю. Сполучення вищого ступеня порівняння з прийменниками *за* і *проти* характерне для розмовного мовлення. Науковим й офіційно-діловим стилями обмежене використання конструкцій з прийменником *порівняно з*. У письменників минулого вищий ступінь прикметників поєднувався також з прийменником *над*: *Чи може що крацюго бути Над небо, задивлене в море?* (Б. Лепкий). Такі конструкції належать до архаїчних.

Найвищий ступінь порівняння

1. Проста форма найвищого ступеня порівняння утворюється додаванням префікса *най-* до форми вищого ступеня: *найдобріший, найсмачніший, найкращий, найлегший*. Перед цим префіксом для підсилення якості вживаються частки *як, що*: *якнайшвидший, якнайкращий, щонайдорожчий, щонайлегший*.

2. Складена форма утворюється сполученням слів *найбільш, найменш* з прикметником звичайного ступеня: *найбільш зрозумілий, найменш зручний*. Складена форма найвищого ступеня, утворена за допомогою слова *самий* (*самий розумний, самий досконалий*), має в українській мові просторічний характер.

Стилістичне розрізнення простої та складеної форм ступенів порівняння прикметників

Проста форма вищого і найвищого ступенів порівняння переважає в художньому, публіцистичному, розмовному мовленні. Складена форма ступенів порівняння має відтінок книжності, отже, вона прийнятніша для науково-

го й офіційно-ділового стилів. Без стилістичних обмежень уживається синтетична форма ступенювання тих прикметників, що не утворюють простої форми.

Помилки у вживанні форм ступенів порівняння

1. Порушенням літературної норми є поєднання вищого ступеня прикметника з родовим відмінком іменника без прийменника (*він дужчий тебе, яблука вище груші*) або вживання вищого ступеня з відносно-питальним заіменником **чим** (*я спокійніший, чим ти*). Ці помилки виникають під впливом російської мови, у якій такі конструкції становлять літературну норму.

2. Досить часто трапляються випадки контамінації (змішування) простої і складеної форм ступенювання: *більш легший, найбільш легший, більш простіший, найбільш простіший*. Літературними є форми: *більш легкий, легший, найбільш легкий, найлегший, більш простий, простіший, найбільш простий, найпростіший*.

3. Поширеною помилкою є неправильне узгодження простої форми вищого ступеня, як-от: *Мій брат вище, ніж ти; Валя стала набагато серйозніше; Ці яблука дешевше від тих*. У цих реченнях потрібно вжити форми *вищий, серйозніша (серйознішою), дешевші*, оскільки в українській мові проста форма вищого ступеня має категорії роду, числа, відмінка і повинна узгоджуватися за ними, наприклад: *Гарячіше сонце в нашому дитинстві, ласкавіше, голубіше, ближче небо, золотіші зорі, різноманітніший, цікавіший, багатіший увесь широкий світ* (С. Васильченко). Зазначена помилка виникає під впливом російської мови, у якій, на відміну від української мови, проста форма вищого ступеня не змінюється за родами, числами, відмінками, пор.: *Вечер (ночь, утро) сегодня теплее, чем вчерашний (-яя, -ее); Их дом (квартира, село, окна) больше, чем у нас*.

Від відмінюваних ступеневих форм прикметника потрібно відрізняти невідмінювані прислівникові форми. Порівняйте, наприклад, використання форм вищого ступеня прикметників і прислівників у таких реченнях: *...Сяють дукачі та дороге намисто на шиї, з-під чорного шовку на голові вибивається дівоча тиха — краща од шовку, темніша од ночі дівоча коса; а що вже тиє личко, то хто його знає, які й малярі його малювали!* (С. Васильченко); *Краще гірка правда, ніж солодка омана* (М. Олійник); *Краще своє латане, ніж чуже хватане* (Прислів'я); *Краще гірка правда, ніж солодка брехня* (Прислів'я). У перших двох реченнях виділені слова є прикметниками і, отже, потребують граматичного узгодження з іменником у роді, числі, відмінку. У трьох останніх прикладах (двокомпонентних реченнях з некоординованими головними членами) слово *краще* — це прислівник, який, звичайно, не узгоджується з підметом.

Приклади неузгодження вищого ступеня прикметників трапляються у творах письменників-класиків, наприклад: *Аж страх погано У тім хорошому селі: Чорніше чорної землі Блукають люди...* (Т. Шевченко); *Завжди величнійше путь На голгофу, ніж хід тріумфальний; Так з передвіку було І так воно буде довіку...* (Л. Українка). Для сучасної української мови такі конструкції є ненормативними.

***

Вправа 163. Утворіть, якщо можливо, форми ступенів порівняння від наведених прикметників.

Радісний, поганий, демократичний, винний, респектабельний, вартий, чудовий, сучасний, нездійснений, міцний, бурхливий, дужий, успішний, радий, улесливий, коштовний, салатований, синій, легковажний, певний, гожий, досвідчений, невтомний, достовірний, широченний, невідкладний, офіційний, комунікабельний, тимчасовий, презентабельний, відповідальний, обґрунтований.

Вправа 164. Проаналізуйте правильність уживання прикметників. Відредагуйте речення.

1. В економічно стабільних країнах кошти страхових компаній є найбільш важливим джерелом внутрішніх інвестицій. 2. Якщо учасники аукціону не виявили бажання придбати пакет акцій ВАТ за початковою ціною або за ціною, вищою, чим початкова, то об'єкт продажу пропонується за ціною, нижче від початкової. 3. Фармацевтична галузь у будь-якій цивілізованій країні входить до п'ятірки самих прибуткових. На Заході це найбільш могутня індустрія. 4. Головний інженер підприємства наголосив на необхідності більш активного розширення мережі збуту продукції. 5. Святкове електронне вбрання, що надійшло до Києва з Китаю, допомогло на Новий рік влаштувати в українській столиці одне з найвидовищних свят у Європі. 6. Магазин пропонує офісні меблі самих вишуканих форм. 7. Відділ має більш великий досвід роботи у цій галузі. 8. Кімната після ремонту стала більш затишнішою. 9. Текст телефонограми має бути не більше 50 слів. 10. Це порушення було більш серйознішим, чим попереднє. 11. Фірма доставляє вантажі у самі найкоротші строки. 12. Ця апаратура нас влаштовує тому, що вона дешевше і надійніше від італійської.

Вправа 165. Перекладіть речення українською мовою. Прокоментуйте характер узгодження і керування ступеневих форм прикметників у російській і українській мовах.

1. Самое трудное для писателя не писание — это самое легкое. А трудно переживать то время, когда не пишется... (М. Пришвин). 2. Нет на свете мук сильнее муки слова (С. Надсон). 3. Нет ничего приятней, кстати,